

УДК 368(477)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОBOB'ЯЗKOBOTO CTPAХУBAHHЯ B УКРАЇНІ

**Косенко В І., студентка 3-го курсу,
Напрямок підготовки «Фінанси і кредит»
ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»**

**Науковий керівник: Журавка О. С.,
кандидат економічних наук,
ст. викладач кафедри фінансів ДВНЗ «УАБС НБУ»**

Анотація

У статті окреслено необхідність реформування діючої системи обов'язкового страхування в Україні. Розглянуто основні види, що передбачені українським законодавством, та зроблено висновки щодо доцільності їх запровадження, або, навпаки, виключення із переліку.

Ключові слова: страхування, обов'язкове страхування, обов'язкове державне страхування, медичне страхування, ринок страхових послуг.

Постановка проблеми. В умовах переходу України до глобальної ринкової економіки значну актуальність набуває дослідження обов'язкового страхування як економічної категорії. На сьогоднішній день в Україні відсутня системність законодавчих актів та не впроваджено дієвого механізму забезпечення страхового захисту обов'язковими видами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обов'язкового страхування в своїх працях досліджували А. І. Барановський [1], О. О. Гаманкова [2], В. Д. Базилевич [3], Т. А. Ротова [4], В. М. Юрах [5], В. Г. Бабенко [6], О. М. Залетов [7] та ін. Важливе місце в розробці проблематики на дану тему посідають праці західних науковців: Л. І. Рейтмана,

Н. Г. Адамчука, Р. М. Болла, В. В. Шахова, Дж. Гі, Дж. Садлера, Р. Стефенсона та інших фахівців.

Невирішені частини досліджуваної проблеми. На сьогоднішній день досить широке коло досліджень присвячено проблематиці обов'язкового страхування. Наприклад, у своїх працях Кучерівська С. С. зазначала про надмірну кількість видів обов'язкового страхування; Козьменко О. В., навпаки - наголошує на проблемі обмеженої кількості. Подібну точку зору висловлює і Гаманкова О.О.: «законодавчо унормована вітчизняна класифікація страхування за формами проведення не відповідає рівню розвитку ринку страхових послуг України і ступеню його інтеграції» [2, с. 112].

У той же час розгляд питання обов'язкового страхування характеризується недостатньою систематичністю підходів. Діючий устрій обов'язкового страхування в Україні є суперечливим з точки зору вибору тих видів страхування, суспільна значущість яких є вагомою та беззаперечною.

Метою статті є виокремлення основних проблем обов'язкового страхування та розкриття можливостей його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі існують різні думки стосовно доцільності використання як обов'язкової, так і добровільної форми страхування. Так Т. А. Федорова [3] зазначає, що обов'язкове страхування має місце тоді, коли відшкодування майнової шкоди або надання іншої допомоги відбивається на інтересах не тільки потерпілої особи, а й на громадських інтересах взагалі. Воно є універсальним, поширюється на широке коло страхувальників, виникає незалежно від їх волі. Для добровільного страхування порівняно з обов'язковим характерне неповне охоплення об'єктів, цей вид страхування завжди діє лише в межах певного періоду. Ефективність державного регулювання у сфері страхування залежить від раціонального співвідношення можливостей і переваг обов'язкового страхування, з одного боку, і добровільного – з іншого.

За міжнародною практикою, обов'язкове страхування розподіляється на державне (здійснюється за рахунок бюджетних коштів) і недержавне (страхові платежі вносяться самими страхувальниками) [3, с. 187]. Останнє у свою чергу проводиться як власне обов'язкове і обов'язково-договірне (є обов'язковим за

законом, але його умови визначені в договорі, проводиться за звичайною ліцензією на добровільне страхування і є обов'язковим тільки для страхувальника). Для розвинених країн характерне зростання кількості видів обов'язково-договірного страхування.

Необхідно сказати, що обов'язковому страхуванню притаманні не лише позитивні, але й негативні аспекти. Серед переваг можна виділити такі: зменшує витрати державного бюджету за деякими видами ризиків; підвищує страхову культуру населення; підтримує рівновагу на ринку страхування в цілому. Серед недоліків слід зазначити такі: мінімальні вимоги до обов'язкового страхування часто завищені, що створює складності при перестрахованні в інших країнах; правила обов'язкового страхування значно скорочують повноваження страховика; негнучкість обов'язкового страхування; контроль за дотриманням норм вимагає додаткових витрат; обов'язкове страхування ліквідує почуття персональної відповідальності, що сприяє страховому шахрайству.

З цього приводу очевидні два висновки: обов'язкове страхування повинне бути обмежене тими сферами діяльності, де це дійсно необхідно та його слід вводити там, де можливий контроль за ним при помірних витратах.

Щодо законодавчого врегулювання обов'язкового страхування, то у багатьох країнах існує окремий закон, або передбачається його прийняття. Досліджуючи це питання слід зазначити, що в Україні всі види обов'язкового страхування визначені у статті 7 Закону України «Про страхування», але значну частку норм правового механізму складають норми підзаконного характеру, а саме відповідні Постанови Кабінету Міністрів України [5, с. 3]. Суттєвим недоліком також є те, що деякі види викладені надзвичайно докладно, зокрема цивільна відповідальність власників транспортних засобів, а з інші - навпаки, досить коротко [6, с. 84].

У Законі України «Про страхування» від 04.10.2001 № 2745-III зі змінами 09.11.2011 року до переліку обов'язкових внесено 44 види страхування [8]. В той же час, тільки 39 із них реалізовані та діють. Така ситуація свідчить про те, що Уряд не має інтересу запроваджувати всі види. Головною причиною такого становища є неузгодженість між виконавчою та законодавчою владою.

Запровадження обов'язкового страхування, як правило, тягне за собою підвищення цін на продукцію та послуги, що в кінцевому підсумку скоротить доходи бюджету. Пасивне відношення Уряду проявляється в тому, що й досі не прийняті постанови з питань страхування морських та космічних ризиків, відповідальності за забруднення навколишнього середовища тощо.

Для порівняння проаналізуємо досвід інших країн. Наприкінці ХХ століття найбільше обов'язкових видів страхування було у Франції та Бельгії – 90 і 50 видів відповідно, найменше – в Греції та Ірландії – по одному. На початку 2008 р. в Польщі було 28 види, а в Російській Федерації – 32, у т. ч. 23 види обов'язкового державного страхування [3].

Якщо порівняти структуру обов'язкових видів страхування, що запроваджені в Україні із основними видами, що діють в розвинутих країнах Заходу, то можна виявити різну векторність. На Заході провідне місце займають медичне страхування, страхування відповідальності роботодавця, страхування відповідальності при керуванні морськими і повітряними суднами, страхування професійної відповідальності ряду працівників та страхування цивільно-правової відповідальності власників наземного транспорту. У нас медичне страхування хоча і є у переліку, але ще не введено в реальне використання. Теж саме можна сказати і про цивільно – правову відповідальність власників наземного транспорту, де хоча і прийнятий відповідний закон, але механізм його реалізації ще повністю не створений. Страхування відповідальності роботодавця у нас перекладено на соціальні фонди, що є більш витратним та менш ефективним механізмом [7].

Слід зазначити, що станом на 01.01.2011 р. за даними Національної комісії, що регулює ринки фінансових послуг України в загальному обсязі чистих страхових премій з обов'язкових видів страхування найбільшу питому вагу становили такі: страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за звичайними договорами, за додатковими договорами) 66,77 % і 10,34% відповідно; авіаційне страхування цивільної авіації 8,62 %; особисте страхування від нещасних випадків на транспорті 5,12 %. Щодо страхових виплат, то структура подібна, а загальний їх обсяг – 857067,9 тис.

грн., що становить 15 % у загальному обсязі чистих страхових виплат порівняно з 84 % добровільного страхування.

Розвиток страхового ринку характеризує співвідношення між обов'язковим і добровільним страхуванням. Аналізуючи загальний обсяг чистих страхових премій необхідно звернути увагу, що превалюють добровільні види: страхування наземного транспорту (крім залізничного), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування фінансових ризиків, страхування вантажів та багажу (вантажобагажу), медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) [9]. Але незважаючи на це, частка добровільних видів страхування зменшується: з 92,2% у 2005 р. до 73,8% у 2010 році.

В Україні частка недержавного обов'язкового страхування в динаміці мала тенденцію до зростання за 2005-2010 роки. Питома вага недержавного обов'язкового страхування станом на 01.01.2011 року складала 19,4 % (рис. 1). Необхідно сказати, що ситуація з державним страхуванням є абсолютно протилежною. Його частка з кожним роком зменшується і становить лише 0,04% на 01.01.2011 р., тому слід вжити заходи щодо трансформації таких видів. Як вже зазначалося, серед недержавних обов'язкових видів страхування найбільш інтенсивно розвивалося обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, частка якого в загальному обсязі чистих страхових премій з кожним роком зростала і станом на 01.01.2011 складала 77 % премій з недержавного обов'язкового страхування.

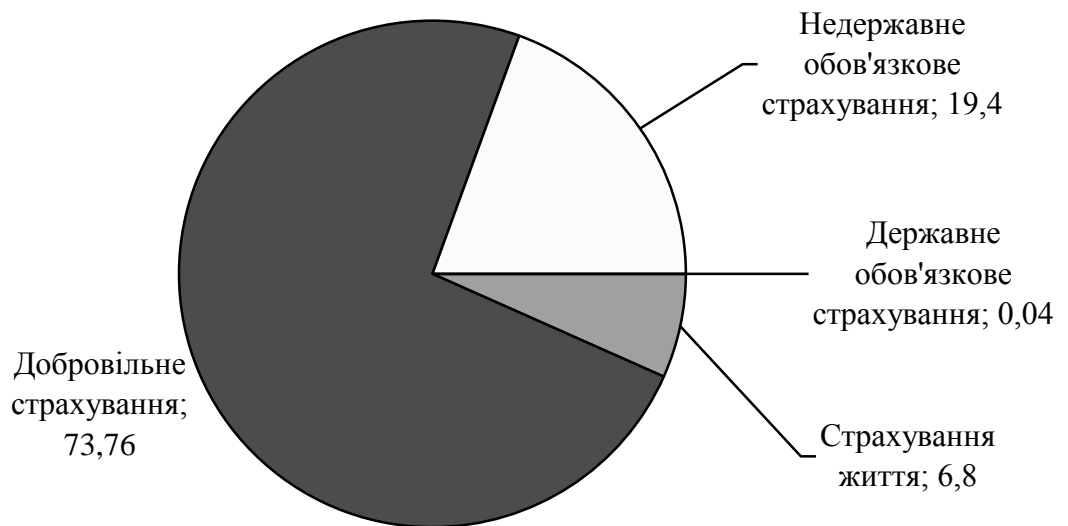

Рисунок 1. Структура чистих страхових премій станом на 01.01.11 року, % [9]

Можна констатувати, що за останні роки не здійснювався серйозний аналіз розвитку обов'язкового страхування в Україні. Тільки за результатами такого аналізу можна буде робити висновки щодо доцільності або недоцільності застосування тих чи інших видів такого страхування.

Для проведення такого аналізу спробуємо розбити всі передбачені законом види обов'язкового страхування на три групи.

По-перше, це види обов'язкового страхування застосування, яких не викликає зауважень та коментарів, а саме: цивільна відповідальність власників наземних транспортних засобів; авіаційне страхування цивільної авіації; страхування власників зброї тощо. Страхування власників зброї за роки свого існування довело свою необхідність і, з нашої точки зору, не потребує суттєвого вдосконалення, крім більшої інформованості населення. Невеликий розмір страхового платежу – 17 гривень на рік, не є великим тягарем для мисливців, але дає змогу компенсувати втрати при нещасних випадках

По-друге, це види, які потребують удосконалення, тобто їх необхідно або трансформувати з одного виду в інший, або ж взагалі – кілька об'єднати в один. Для прикладу розглянемо показники розвитку обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті в Україні за останні роки. Дані свідчать про неефективність цього виду страхового захисту. Зокрема, рівень виплат становить не більше 4 %, що у 11 раз менше загальних показників по всіх видах страхування. Фактично ризик відповідальності

перевізника покладається на самого пасажера при купівлі проїзного документа. Більш логічним було б закріплення цивільно-правової відповідальності перевізника перед пасажирами, що спостерігається у міжнародній практиці. Отже, існуюча в Україні система обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті суперечить міжнародному законодавству. Для комплексного реформування системи страхування на транспорті пропонується передбачити страховий захист пасажирів на рівні, наприклад, не менше, 500 тис. грн. У такому разі, суспільство отримає надійний і реальний інструмент захисту від нещасних випадків на транспорті.

По-третє, це види, які необхідно виключити з переліку обов'язкових, а саме: страхування спортсменів вищих категорій; страхування предмету іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування. Страхування спортсменів вищих категорій має здійснюватись на добровільній основі. Це мають робити чи спортсмени, чи спортивні клуби, чи навіть держава. Але обов'язкове страхування тут уже не доречне. Страхування предмету іпотеки від ризиків випадкового знищення, пошкодження або псування навряд чи доцільно включати до обов'язкових. Скоріше його варто було застосовувати як обов'язкову умову тим банкам або іншим установам, які видають кредити під заставу у формі іпотеки. Тому доцільно цей вид було б вивести із переліку обов'язкових, а рекомендувати для застосування як обов'язкову умову при наданні кредитів.

Особливе місце в загальному переліку займає обов'язкове медичне страхування. Світовий досвід має різні приклади його фінансування. У країнах із розвинутими системами суспільної охорони здоров'я переважає обов'язкова форма (Франція, Канада, Німеччина, Голландія, Швеція, Бельгія) [10]. Що ж стосується України, то останніми роками запропоновано 11 варіантів законопроектів стосовно обов'язкового медичного страхування. Одні пропонують залучати до цього процесу комерційні установи – страхові медичні організації, інші вважають, що такі повноваження доцільно делегувати державі. У контексті даного питання важливо зазначити, що впровадження обов'язкового медичного страхування дасть поштовх розвитку добровільного медичного страхування як ефективного його доповнення.

Слід зазначити, що в Україні необхідно запровадити обов'язкове страхування професіональної відповідальності (нотаріусів, адвокатів, архітекторів та представників інших професій), що одночасно надасть можливість ефективного розвитку ринку страхових послуг і впевненість потенційним клієнтам.

Висновки. Таким чином, аналіз видів обов'язкового страхування, що зараз включені до переліку, в існуючому вигляді застосовуватись не може. Можна зробити висновок, що в сфері обов'язкового страхування необхідно здійснити ряд заходів з приводу внесення змін до чинного законодавства, забезпечення оптимального співвідношення між обов'язковим і добровільним страхуванням, залучення страхового ринку до вирішення соціальних питань тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський А. И. Большие проблемы маленького рынка [Текст] / А. И. Барановський // Зеркало недели. – 2003. – № 30.
2. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика [Текст] : монографія / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.
3. Базилевич В. Д. Страхова справа [Текст]: посібник / В. Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 351 с.
- 4 Ротова Т. А. Страхування [Текст] : навч. посібн. – 2-ге вид., переробл. та допов. / Т. А. Ротова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 400 с.
5. Юрах В. М. Фінансово правові засади страхування в Україні [Текст]: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. М. Юрах. – Одеса : 2008. – 19 с.
6. Бабенко В. Канали розподілу страхових послуг у промислово розвинутих країнах [Текст] / В. Бабенко // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 82-87.
7. Залетов О. М. Страхування в Україні: практичні поради у питаннях та відповідях [Текст] / О. М. Залетов. – К. : Центр комерційного права, 2003. – 132 с.

8. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.- 20.03.2012. – Назва з екрану.

9. Консолідовані звітні дані за 2010 рік [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Інформація про стан і розвиток страхового ринку України – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/734.html>. - 21.03.2012. - Назва з екрану.

10. Яковенко І. Можливості та передумови застосування обов'язкового страхування в Україні [Текст] / І. Яковенко І / Україна фінансова (інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку) - Режим доступу: http://ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/041.htm. - 21.03.2012. - Назва з екрану.